

سوال

چگونه می‌توانم مطمئن شوم که به اندازه‌ی کافی از اسباب بهره گرفته‌ام و پس از آن می‌توانم با خیال آسوده بر خداوند توکل کنم؟ به بیان دیگر: ضابطه‌ی استفاده از اسباب چیست؟ چون بعضی از مردم می‌گویند: **زانوی شتر را ببند و توکل کن** آیا برگرفتن اسباب این است که آن را با زنجیری آهنین ببندم؟ یا این نوعی مبالغه است؟

پاسخ مفصل

الحمدلله.

استفاده از اسباب منافی توکل بر الله نیست بلکه شرع به این نیز امر نموده، البته همراه با این اعتقاد که سود و زیان به دست الله است و اوست که اسباب و مسببات را آفریده است.

باید میان سبب و مسبب یک ارتباط حقیقی وجود داشته باشد که این ارتباط بر اساس تجربه یا عادت یا خبر شرعی و مانند آن دانسته می‌شود.

همینطور سبب باید مشروع باشد، زیرا هدف ستوده شده‌ی مشروع باید وسیله‌ی رسیدن به آن نیز جایز و مشروع باشد.

از سوی دیگر بنده باید در کارهایش در بین این دو امر میانه‌رو باشد، نه مطلقا اسباب را نادیده بگیرد و نه دلش معلق به اسباب باشد، بلکه مانند دیگر مردم که در عادات و امور زندگی‌شان به اسباب متوسل می‌شوند از آن بهره گیرد، اما با این وجود دلش نه به اسباب بلکه به خالق جل جلاله که مالک ملک و مدبر همه‌ی امور است معلق و وابسته باشد.

شیخ الاسلام ابن تیمیه - رحمه الله - می‌گوید:

توجه به سبب، یعنی اعتماد قلب و امید و تکیه کردن به آن، حال آنکه هیچ یک از مخلوقات مستحق چنین چیزی نیست زیرا وی مستقل نیست و بلکه باید شریکان و مخالفانی داشته باشد، و با همه‌ی این‌ها اگر مسبب اسباب (یعنی الله عزوجل) آن را به تسخیر [انسان] در نیاورد مُسَخَّر نخواهد شد (مجموع الفتاوی: ۸ / ۱۶۹).

اما ضابطه‌ی برگرفتن سبب در مورد هر چیز بر حسب همان است، برای نمونه احتیاط در مورد یک بیماری خفیف مانند احتیاط از یک بیماری شدید نیست و احتیاط در مورد محافظت از یک شیء گرانبقیمت مانند احتیاط در نگهداری از یک چیز

کم ارزش نیست و به همین تربیت در مورد دیگر مسائل.

برگرفتن سبب در طلب روزی با سبب دوری از بیماری متفاوت است و اخذ اسباب برای غذا و نوشیدنی مانند اخذ سبب در به دست آوردن فرزند و صلاح و تربیت او نیست و به همین صورت سبب هر چیز بر حسب خود آن مورد است، و سپس ضابطه‌ی تشخیص انسان سهل‌انگار در زمینه‌ی برگرفتن اسباب با انسان باهوش و پرتلاش از مساله‌ای به مساله‌ی دیگر فرق می‌کند و موارد مانند این را خود مردم بر اساس اوضاعشان متوجه می‌شوند.

والله تعالی اعلم